

– Ч. I. – С. 105-106, Ч. 3-4. – С. 191; Чернецький А. Спомини з мого життя. – Київ: Основні цінності, 2001. – С. 46.

¹³ Бірчак В. Як соціалісти будували державу. (Спогад) // Вістник. – Львів, 1935. – Р. III. – С. 796.

¹⁴ Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. – К.: Основні цінності, 2004. – С. 111; 3 Міністерства Галицьких Справ // Галицький голос. – 1919. – 4 верес. – С. 3.

¹⁵ Наші стремління // Боротьба. – 1919. – 19 жовт. – С. 1; Лозинський М. Галичина в рр. 1918 – 1920. – Відень, 1922. – С. 171.

¹⁶ Ухвалений Кабінетом Народніх Міністрів Закон // Галицький голос. – 1919. – 12 жовт. – С. 2.

¹⁷ Бірчак В. Демагогія // Вістник. – Львів, 1936. – Р. IV. – С. 504.

¹⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2258. – Арк. 17, 19-20, 21-22.

Юлія Назарук

Київський національний лінгвістичний університет
Київ

ДРУГА ЕМІГРАЦІЙНА ДОБА ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА СКОРОПИСА-ЙОЛТУХОВСЬКОГО (НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)

Відомий український громадсько-політичний діяч доби Української революції 1917 – 1920 рр. Олександр Філаретович Скоропис-Йолтуховський присвятив значну частину своїх молодих років боротьбі з російським самодержавством. Приєднавшись у 1900 р. до Революційної Української Партії, а пізніше ставши членом Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) та соціал-демократичної “Спілки”, він невдовзі виїжджає за кордон, де займається активною революційною діяльністю (це була власне його перша еміграційна доба життя). Повернувшись до України в часі Першої російської революції, О. Скоропис-Йолтуховський взяв діяльну участь у підбурюванні селян до антиурядових виступів, за що був арештований та просидів в ув'язненні 33 місяці, після чого його було відправлено на заслання в Сибір.

У січні 1910 р. О. Скоропису-Йолтуховському вдається втекти за кордон¹; кілька місяців він перебував у Кракові, відвідуючи місцеву Академію мистецтв, на літо Олександр Філаретович переїхав до Львова, а після цього оселився у Мюнхені, який став його “головним осідком”. У цьому гостинному німецькому місті О. Скоропис “студіював малярство й історію мистецтва, виїжджаючи звідти кількома наворо-

тами [кругами – *Ю.Н.*] на кількомісячний побут до Берліну, на Підкарпатську Україну, до Італії й Англії з паротижневими задержками [затримками – *авт.*] в Австрії, Швейцарії та Франції².

Весь час своєї еміграції О. Скоропис-Йолтуховський залишався поза партійним українським життям, фактично ігноруючи всі пропозиції з боку УСДРП і “Спілки” приєднатися до їх лав. Водночас довший час живучи у Мюнхені, Олександр Філаретович цікавився місцевим партійним життям, відвідуючи політичні збори двох найбільших протиборчих партій Баварії – клерикального “Центру” і Соціал-демократичної; більше того – для докладнішого ознайомлення з місцевим суспільно-політичним рухом О. Скоропис-Йолтуховський вписався до споживчого товариства і освітньої соціал-демократичної організації. Він також уважно приглядався до всіх проявів мистецького, культурного, педагогічного й економічного розвитку Німеччини, знаходячи в них багато гідного для наслідування.

Олександр Філаретович не міг залишатися поза життям української громади в Мюнхені, яка, зрештою, не виявляла особливої активності – лише зрідка організовуючи сходини і реферати. Час від часу О. Скоропис-Йолтуховський контактував з російськими соціал-демократами, але й ці зустрічі носили спорадичний характер (як правило – за обідом). Лише одного разу в 1912 р., коли стала зрозумілою неминучість війни між Росією і Німеччиною, О. Скоропис-Йолтуховський мав довшу розмову з кореспондентом “Руського Багатства” Ляховецьким (Майським) щодо позиції російської соціал-демократії у війні. Останній наполягав на необхідності “виконання обов’язку громадянина Росії” у війні (отже – війні до переможного для Росії кінця) і заперечував “пораженчеські” погляди О. Скорописа-Йолтуховського як вияв “реакційного шовінізму” та “більшовицького анахронізму”³. Тим не менш Олександр Філаретович де-факто довів свою правоту, зауваживши, що якщо б він зголосився “стати до лав оборонців вітчизни”, як того вимагали члени російської громади в Мюнхені, то це право він отримав би лише після відбуття трьох років каторги за втечу і десяти років заслання. Таким чином до складу російської армії О. Скоропис-Йолтуховський міг бути зарахований лише у 1925 р., що не в’язалося із здоровим глуздом навіть у головах російських горе-патріотів на німецькій землі.

Весну 1914 р. О. Скоропис-Йолтуховський провів в Італії, а влітку того ж року виїхав до Лондона, отримавши запрошення на роботу в екскурсійному комітеті “Московського товариства розповсюдження технічних знань”. Тут його і застала Перша світова війна, і Олександр Філаретович (разом з ще одним українським емігрантом – Мар’яном Меленевським) доклали всіх зусиль, щоб виїхати до Галичини, бо волили бути ближче до українських земель⁴. 3 серпня 1914 р. вони з’явилися до австрійського посольства в Лондоні для отримання дозволу на в’їзд до меж Монархії. Їх поява заскочила зненацька працівників посоль-

ства, які не мали жодних інструкцій щодо таких випадків з Відня і мали діяти на свій власний страх і ризик. Всі роз'яснення Скорописа щодо мети поїздки до Галичини не мали майже жодного впливу на секретаря посольства, і лише після довгих переговорів посол пообіцяв дати свою відповідь ранком наступного дня.

Зрештою австрійський посол дотримав слова, і О. Скоропис-Йолтуховський та М. Меленевський отримали документи на виїзд до Монархії, проте, це були лише чисті незаповнені бланки паспортів з печатками посольства, що фактично не давало можливості ними скористатися (зокрема німецька влада могла запідозрити українських емігрантів у фальшуванні документів). Обмізкувавши ситуацію, вони вирішили звернутися до німецького посольства в Англії з проханням переправити їх (хоч би під арештом) до Відня, де Скорописа і Меленевського особисто знали кілька галицьких послів до Віденського парламенту або допомогти виповнити надані австрійцями бланки паспортів, найпростішим шляхом вирішивши цю проблему. Після короткого роздумування секретар німецького посольства погодився “підправити” документи (за його дорученням навіть був сфальшований підпис австрійського посла), після чого дипломат видав ще й спеціальний документ з проханням до німецьких військових та цивільних влад “не робити ні яких перепон панам, які удаються до Австрії з пашпортами на ім'я М[еленевського] і Скорописа”⁵.

Спішно ліквідувавши всі свої справи та маючи при собі близько 100 фунтів стерлінгів, колеги 5 серпня (тобто вже після оголошення Англією війни Німеччині) виїхали останнім пароплавом, що ще вільно відходив до Голландії, а звідти через Кельн, Франкфурт, Мюнхен і Зальцбург дісталися Відня. Тут Скоропис зустрівся з лідером австрійських соціал-демократів В. Адлером, який дуже скептично поставився до плану “рішучої зміни австрійської політики в українській справі”, бо взагалі уважав національну політику Відня абсолютно “тупою і безглуздою”. Але Скоропис, знаючи про русофільські симпатії В. Адлера, не зважив на його попередження і звернувся до міністерства закордонних справ Австро-Угорщини, де йому запропонували зв'язатися з референтом українських справ консулом Урбасом, який у цей час перебував у Львові⁶.

Дізнавшись у австрійському військовому міністерстві (з початком війни Урбаса було приділено до цього відомства) адресу консула, Скоропис і Меленевський виїхали до Львова. Уже наступного дня вони були прийняті Урбасом, який відразу став дізнаватися про те, які практичні кроки плануються ними для ініціювання революції в межах російської України. Отримавши відповідь, що своїм головнішими завданням вони вбачають не негайне революціонізування підросійської України, а радше віддалені наслідки цього процесу, Урбас запропонував Скоропису і Меленевському приєднатися до однієї з вже існуючих організацій – групи М. Залізняка або Союзу визволення України.

Всилу того, що СВУ творився як “безпартійна політична організація російських українців [...] для пропаганди ідеї самостійності України”⁷, і в ньому об’єдналися люди різних політичних переконань, О. Скоропис-Йолтуховський уважав за доцільне увійти до його складу, і тому 9 серпня 1914 р. приєднався до СВУ (у Львові)⁸. Вже наступного дня він взяв участь у таємній нараді, яка була проведена в митрополичих палатах на Святоюрській горі за ініціативою А. Шептицького. Крім згаданих осіб на цій нараді були присутні К. Левицький, М. Василько, С. Федак, консул Урбас та кілька австрійських урядовців⁹. А вже 25 серпня за дорученням проводу СВУ Скоропис разом з М. Меленевським відбули до австрійської столиці для заснування віденської групи Союзу. Ця поїздка була санкціонована Е. Урбасом, який доручив представникам СВУ узгодити вже підготовлені тексти звернень від імені Союзу до народів Європи та урядів нейтральних країн¹⁰.

У Відні О. Скоропис і М. Меленевський мали зв’язатися з парламентським послом Є. Олесницьким, який міг виступити як посередник у переговорах з австрійськими урядовими чинниками (зокрема – міністром внутрішніх справ Австро-Угорщини В. Штірком або міністром закордонних справ Л. Берхгольдом). Важливим було і проведення подальших консультацій делегатів СВУ з консулом МЗС Австрії Е. Урбасом, під час яких мали бути обговорені організаційно-технічні, фінансові та видавничі справи. Делегатів СВУ уповноважили виступати від імені СВУ, роблячи акцент на тому, що Союз не є суто емігрантською організацією, а має свої підстави в Україні¹¹. Найвірогідніше подорож делегатів СВУ була обумовлена наближенням царських військ до Львова та реальною небезпекою його захоплення росіянами, а відтак необхідністю евакуації Союзу.

Ще до свого від’їзду О. Скоропис і М. Меленевський зуміли переконати Урбаса у недоцільності розповсюдження вже видрукуваної відозви (її автором був Д. Донцов) австрійського цісаря до українського народу на тій підставі, що її виголошення матиме успіх лише тоді, коли Центральні держави “самі визнають право України на самостійність”¹². Після цього О. Скорописом було підготовлено новий проект відозви, текст якої Урбас передав до Відня телефоном для узгодження, проте австрійський уряд виявився не готовим до такого радикального кроку, і в оголошенні цієї відозви консулу було відмовлено. На думку дослідника історії СВУ І. Патера, проголошення цього маніфесту в умовах тодішньої політичної ситуації було неможливим, бо в австрійському МЗС не до кінця розуміли і не надавали великої ваги українському питанню, не розглядали його в загальній еволюції міжнародної ситуації на сході Європи¹³. Водночас слід зважати й на те, що австрійські політики побоювалися самої можливості створення української держави, бо цей факт неминуче став би притягальною силою для Галичини, Буковини та Закарпаття, а також позначився на австро-польських вза-

єминах та позиції Угорщини щодо українського питання¹⁴.

Попри це О. Скоропис зміг переконати австрійського консула Е. Урбаса в тому, що "...для придбання симпатій широких верств українського народу мусить Австрія в корінь змінити свою політику щодо України"¹⁵, але за умови проведення "очікуваної нетерпляче аграрної реформи" або, принаймні, усунення "перешкод при самостійному проведенні цього діла"¹⁶. Зі свого боку Е. Урбас визнав, що Австро-Угорщина має визначитися з політичним устроєм українських земель, окупованих її армією. Така позиція консула давала О. Скоропису-Йолтуховському підстави сподіватися, що досвідчена в українській справі Австро-Угорщина зійде "зі своєї байдужої до нас, Українців, позиції, – а наше діло використати це для світової пропаганди української справи, добившись признання офіційними чинниками міжнародного значіння українського самостійницького руху"¹⁷.

Визначальним у цей час, на думку О. Скорописа було те, що військове зіткнення держав Почвірного союзу з Антантою, на боці якої виступила й Росія, витворювало для України цілком нові політичні можливості для активізації боротьби за відновлення української державності, даючи можливість повернути до цього питання увагу широких кіл європейської громадськості та тісно пов'язати його з міжнародною політикою. Він був переконаний, що поразка Російської імперії створить реальний шанс для національного самовизначення України та повної її самореалізації у недалекому майбутньому. О. Скоропис також розраховував на те, що війна "розкриє очі німецькій дипломатії на колосальне значіння для Німеччини в цій війні і взагалі для поступу й мирного дальшого розвитку цілого людства" української проблеми, "коли поставити її у весь зріст..."¹⁸.

Попри те, що О. Скоропис не належав до ініціаторів створення Союзу, він з самого початку посідав у ньому чільне місце, ставши вже у вересні членом його президії. Суттєві розбіжності в його поглядах на тактику діяльності та порядок фінансової звітності СВУ з першим головою СВУ Дмитром Донцовим призвели до того, що останній вийшов з Союзу. Пізніше Донцов мотивував це тим, що "Скоропис з Меленевським хотіли забезпечити собі неподільний вплив в Союзі", встановивши контакт з австрійськими урядовими чинниками й перетворити СВУ в своєрідну австро-німецьку допоміжну організацію¹⁹. Наступний голова СВУ – М. Залізник – не виявився на висоті тогочасних завдань Союзу, вдавшись до змовницьких або навіть авантюристичних методів роботи. Перевірка здійснюваних ним фінансових витрат, проведена австрійською владою, засвідчила серйозні порушення (зокрема – нецільове використання коштів). Про це ж заявляв і Д. Донцов²⁰, звернення якого значною мірою і спонукали решту провідних діячів СВУ відсторонити М. Залізняка від керівництва організацією²¹.

У свою чергу президія Союзу також зважила на цю критику і виключила останнього зі складу СВУ як такого, що скомпрометував себе

зв'язками з військовими установами Австрії та одночасно заявила, що Д. Донцов відсторонений нею від керівництва Союзом як нездатний до організованої політичної роботи²². Пізніше О. Скоропис-Йолтуховський пояснював “усунення” Донцова з СВУ тим, що останній “нетаково поводився” по відношенню до деяких членів Союзу (насамперед – до нього і М. Меленевського), а на зборах у Відні не погодився на переобрання президії СВУ. Коли ж збори відкинули таке домагання Д. Донцова, він залишив організацію²³. Відтак, починаючи з середини листопада 1914 р. (після відставки Д. Донцова та усунення М. Залізняка) О. Скоропис-Йолтуховський отримав можливість впливати на прийняття всіх рішень, що торкалися діяльності цієї організації, посідаючи одне з центральних місць в президії СВУ (до складу президії СВУ крім О. Скорописа увійшли також В. Дорошенко, А. Жук, М. Меленевський)²⁴.

Дискусія між О. Скорописом, рештою членів президії СВУ та Д. Донцовим тривала ще довший час, причому кожна з сторін наводила свої аргументи на власну користь. Донцов кілька разів повертався до цієї проблеми, звинувачуючи провід Союзу в “запроданстві”; водночас він жодного разу не виступав з критикою програмних постулатів СВУ, що само по собі було досить промовистим. Публікуючи в липні 1915 р. своє звернення “До моїх політичних однодумців (з приводу т.зв. “Союза визволення України)”, Д. Донцов прагнув відкрити очі “на роль цих політичних еквілібристів [йдеться про О. Скорописа та інших членів президії СВУ – Ю.Н.] і запротестувати проти їх комічних претензій видавати себе за представників російської України”²⁵.

За словами Донцова, його пропозиція давати “регулярні звідомлення з своєї господарки (доходи, видатки і т.д.)” не знайшла підтримки серед решти керівництва СВУ та власне обумовила його вихід зі складу організації²⁶. У відповідь на звинувачення Д. Донцова діячі СВУ звертали увагу на те, що фінансових зловживань припускався лише М. Залізник, відтак покладати вину на решту членів президії недоречно, а після його усунення зі складу СВУ – взагалі не припустимо. Необхідно відзначити, що сама тональність висловлювань О. Скорописа і А. Жука на адресу Донцова була досить стриманою, бо, зрештою, діячі СВУ віддавали належне його заслугам у боротьбі з російським царатом.

Восени 1914 р. О. Скоропис вживав усіх заходів для того, щоб заручитися політичною підтримкою Австро-Угорщини українських самостійницьких прагнень. З цією метою на початку листопада він домігся аудієнції з представником австрійського МЗС О. Гойоса, який підтвердив об'єктивну зацікавленість монархії у визволенні України з-під російської неволі, заявив про підтримку Австро-Угорщиною ідеї державної самостійності Наддніпрянської України та засвідчив готовність Відня допомагати СВУ в досягненні цієї мети. 7 листопада О. Гойос ще раз підтвердив, що представники СВУ можуть поклакатися

на таке трактування австро-угорським урядом справи російської України у дипломатичних заходах в інших країнах та пообіцяв повідомити про таку позицію Відня урядам Туреччини та Болгарії. Це визнання, безперечно, являло собою значне досягнення, проте, О. Скоропису не вдалося переконати О. Гойоса у необхідності надання цій заяві широкого громадсько-політичного розголосу в Європі²⁷.

У пошуках коштів, потрібних для діяльності Союзу, президія значною мірою за наполяганням О. Скорописа прийняла рішення взяти “державну позику у союзників” (тобто – в Австрії і Німеччини), яку, на їх думку, мала повернути майбутня Українська держава. З цього приводу, О. Скоропис-Йолтуховський зазначав: “Ми не пристали на те, що це безповоротня субсидія, а ц[ісарсько]к[оролівське] Міністерство закордонних справ не признало цієї суми боргом державним, і рішено справу компромісно: що ми беремо ці гроші на працю СВУ без точно-го означення на письмі на яких умовах, а усно застерігаємо собі право повернути ці гроші, як тільки зможемо; тобто на нашу особисту відповідальність”²⁸. Відсутність прозорості в порядку фінансування організації призвела до витворення досить відчутної опозиції СВУ з боку значної кількості як емігрантів-наддніпрянців, так і галичан, а пізніше сформувала О. Скоропису-Йолтуховському стійкий імідж “германського агента”.

Ще до цих подій (відразу після евакуації СВУ до Відня) О. Скоропис та інші члени Президії Союзу вжили заходів для налагодження тісних контактів з Головною Українською Радою (ГУР), що було потрібно як для представницьких цілей, так і для налагодження фінансування СВУ. 5 вересня провід СВУ звернувся до ГУР з спеціальною заявою, в якій зазначалося, що О. Скоропису-Йолтуховському (разом з М. Залізнякам і М. Меленевським) доручається представляти інтереси російської України в Австро-Угорщині як перед ГУР, так і перед іншими організаціями²⁹. Через голову ГУР К. Левицького СВУ отримав перший грошовий транш (100 тис. крон) для власної діяльності (О. Скоропис не мав австрійського громадянства, відтак не мав права одержувати від держави будь-які кошти). Щоправда, на цьому ґрунті трапився й перший конфлікт з головою ГУР, який спочатку передав О. Скоропису тільки 15 тис. крон, хоча й отримав від МЗС Австро-Угорщини всю визначену суму. Розуміючи, що 15 тис. крон не вистачить для налагодження діяльності СВУ, О. Скоропис спробував повернути їх консулу Урбасу. Такі дії Олександра Філаретовича заскочили останнього зненацька, який не очікував від К. Левицького такої “самодіяльності”³⁰.

Зрештою, конфлікт було залагоджено після втручання урядовців австрійського МЗС, але стосунки між СВУ і проводом ГУР були безнадійно зіпсовані, і більше того – К. Левицький та М. Василько у подальшому використовували всі можливості, щоб “отруїти” існування СВУ³¹. Під тиском президії ГУР австрійський уряд навіть запропону-

вав СВУ перенести свій осідок з Відня до Константинополя. Така позиція керівництва ГУР, однак, незмусила О. Скорописа-Йолтуховського та його однодумців відмовитися від політичної діяльності національно-державницького змісту. Але спочатку О. Скоропис був змушений вдаватися до використання всіх своїх зв'язків в урядових структурах Центральних держав, маючи на меті запобігти перенесенню керівного осередку СВУ поза межі австрійської монархії. В одному з меморандумів проводу Союзу до МЗС Австро-Угорщини зазначалося, що цей крок мав би “фатальні наслідки для українських симпатій в малосвідомих українських верствах до Австрії, яка досі толерувала український рух, признавала нашу національну самостійність”³².

Подібні кроки австрійської влади переконали О. Скорописа-Йолтуховського у тому, що надії української політичної еміграції спертися на Центральні держави в боротьбі за самостійну українську державу в 1914 р. не мали достатньо вагомих підстав. Збагнувши це, він змушений був констатувати – “більшість представників, як Німеччини, так і Австрії... уважали тоді нашу справу абсолютно несерйозною утопією; деякі з них, які черпали свої відомості з московських і польських джерел, представляли нас просто політичними авантюристами. Звідси бажання офіційальних німецьких та австрійських кругів використати нас за гроші для звичайної шпигівської чи бунтівничої праці в заплілі московської армії. Прийняти нас, російських Українців, старих ворогів єдиної царської Росії, які вступили в рішучий момент на боротьбу з одвічним ворогом нашої самостійності поруч з центральними державами, тимчасово ворожими Росії, як своїх рівновартих союзників, – вони не могли, бо у них не було віри в саме існування нашого народу”³³.

Зрештою О. Скоропису-Йолтуховському спільно з іншими членами президії вдалося на короткий час переконати австрійські урядові чинники у недоцільності видалення осідку СВУ з Відня. Але вже на початку 1915 р. тиск на СВУ поновився знову, причому австрійська влада погоджувалася не вживати обмежувальних заходів щодо СВУ за умови виконання ним вимог військово-політичного характеру. З огляду на їх неприйнятність, Союз відповів рішучою відмовою. Попри таку непоступливість президія СВУ і надалі залишалася у Відні, хоча й “мрії про провідну історичну ролю Австрії у відродженню самостійної Української Держави довелося СВУ здати в архів”. На думку О. Скорописа-Йолтуховського, Міністерство закордонних справ Австро-Угорщини, внаслідок відсутності в ньому дійсних знавців української справи, було не в змозі “піднятися до високого дійсно історичного погляду на будучину Сходу, а в будучині тій розглянути ясним оком великого політика майбутню ролю України”³⁴.

Навесні 1915 р. становище СВУ значною мірою стабілізувалося, що було пов'язано зі створенням Загальної Української Ради (ЗУР), одним із співзасновників якої й виступив Союз. 30 квітня того ж року О.

Скоропис (разом з В. Дорошенком і В. Козловським) увійшли до складу ЗУР з правом вирішального голосу; крім того Олександра Філаретовича було призначено постійним представником СВУ при Президії ЗУР (на цій посаді він залишався до свого остаточного від'їзду до Німеччини восени 1915 р.)³⁵. Разом з тим О. Скоропис розумів, що такий стан речей невдовзі може змінитися, і тому вжив активних заходів для поширення діяльності СВУ на територію Німеччини. Необхідно сказати, що завдяки його зусиллям, німецькі урядові чинники зацікавилися діяльністю СВУ та висловили свою готовність співпрацювати з ним, але ця співпраця мала дещо відмінний від Австро-Угорщини характер – “першим і головним завданням тут було налагодження національної культурно-просвітної праці серед полонених Українців”, а вже потім “політична репрезентація ідеї суверенності України і агітація в цім напрямі серед німецького громадянства”³⁶.

Це сталося значною мірою завдяки наполегливим заходам О. Скорописа, який був переконаний у конечній необхідності налагодження СВУ “безпосередніх зносин з Берліном”. Проте, широко розпочати діяльність в межах Німеччини, Союзу вдалось лише завдяки сприянню з боку керівництва німецького “Товариства внутрішньої колонізації” – Фрідріха фон Шверіна і Еріха Койна, які, познайомившись з загальними напрямками роботи Союзу, погодились фінансувати його діяльність. На їх думку, “національне освідомлення українського народу і його висвобоження з-під московського ярма, було актом справедливості й поступу в історії визволення народів, а разом з тим, це була би велика, політична користь для Німеччини. Без України не могла би Росія ніколи стати небезпечним сусідом для Німеччини”³⁷.

Вже у кінці квітня 1915 р. у Берліні було засновано окреме представництво Союзу на чолі з членом Президії СВУ О. Скорописом-Йолтуховським і секретарем В. Козловським. Майже відразу вони вдалися до здійснення низки кроків політичного характеру, маючи на меті повернути до діяльності СВУ увагу німецьких урядових та військових кіл. Вже у травні О. Скоропис (разом з іншими членами Президії СВУ) підписали заяву, яка в тому ж році була опублікована як окрема брошура. В ній зокрема йшлося: “Ми звертаємося до кайзера, німецьких союзних князів і німецького народу з найщирішим та найневідкладнішим проханням визволити нас від тривалого гноблення і рабства й допомогти в досягненню державної незалежності. Лише через створення самостійної України великоруської небезпеки позбавиться й Німеччина”³⁸.

За короткий час О. Скоропису вдалося зацікавити українськими справами впливових німецьких політиків і частину генералітету. На підтвердження цього свідчить той факт, що під час зустрічі О. Скорописа-Йолтуховського і Є. Голіцинського із заступником державного секретаря Німеччини Цимермана в жовтні того ж року, останній ознайомив діячів СВУ зі змістом виступу рейхсканцлера Бетмана-

Гольвега у Рейхстазі, звернувши їх увагу на наступу заяву глави німецького уряду: “Німеччина є і хоче залишитися оплотом миру і дружби великих і малих націй. Це є також основою для нашої точки зору щодо України, прагнення і національно-історичні права якої добре відомі кайзерівському німецькому урядові. Ми бажаємо з відкритим серцем, щоб рани, завдані українському народові російським гнітом так швидко зажили, як це можливо. Відносно можливого заснування української держави кайзерівський німецький уряд ставиться прихильно”³⁹.

У 1910 – 1915 рр. О. Скоропис-Йолтуховський пройшов складний шлях переосмислення своїх політичних позицій в українському національно-визвольному русі. Його короткочасне перебування на каторзі за участь у революційних подіях, втеча з неї, багатолітні поневіряння за кордоном призвели до радикалізації його політичних поглядів. І якщо під час Першої російської революції Скоропис сповідував “автономістські” гасла – свідченням чого стало заснування ним та його однодумцями соціал-демократичної “Спілки” як складової частини РСДРП (на федеративних засадах), то опинившись на еміграції, він виразно еволюціонує в бік самостійництва. Спочатку О. Скоропис сповідував радикальні соціальні гасла і дещо легковажив національними, то в часі Першої світової війни він послідовно обстоював ідею української самостійності, хоча і з тактичних міркувань не заявляв про це перед початком війни. Одним з його найбільших здобутків стала організаційно-політична діяльність⁴⁰ виразно антиросійського змісту в Німеччині та Австро-Угорщині, що мала своєю метою зацікавити урядові чинники цих держав українською проблемою.

Примітки:

¹ Подробиці втечі О. Скорописа-Йолтуховського із заслання досі залишаються ще не проясненими – *дбт*.

² Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини” // Хліборобська Україна. – Відень, 1920 – 1921. – Кн. 2. – Ч. II, III, IV. – С. 194.

³ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 194.

⁴ Політична історія України. XX ст.: У 6 т. / Редкол. І.Ф. Курас та ін. – К., 2002. – Т. 1: На зламі століть (кінець XIX – 1917 р.). – С. 353.

⁵ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 200.

⁶ Там само.

⁷ Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. “Доба Центральної Ради” В 2-х т. / Упоряд.: К. Галушко. – К., 2002. – Т. 1. – С. 44.

⁸ National Archives of Canada (Національний архів Канади), MG30 C167 – The Andry Zhuk Collection (Особовий архів А. Жука). – Vol.7. – File 3.

⁹ Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914 – 1922 (deren Bedeutung und historische Hintergründe). – Philadelphia, 1966. – Band. I. – P. 8-11.

¹⁰ Лавров Ю.П. Початок діяльності Союзу визволення України //

Український історичний журнал. – 1998. – № 4. – С. 25-26.

¹¹ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Львів, 2000. – С. 74.

¹² Повністю текст проєктованої відозви див.: Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. ... – С. 299. (За вказівкою МЗС Австро-Угорщини всі 500 тис. примірників первісної відозви були знищені – Ю.Н.).

¹³ Патер І. Вказ. праця. – С. 116.

¹⁴ Bihl W. Österreich-Ungarn und der “Bund zur Befreiung der Ukraine” // Österreich und Europa. Festgabe für Hugo Hantsch zum 70. Geburtstag. – Graz; Wien; Köln, 1965. – S. 507.

¹⁵ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 203.

¹⁶ Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914 – 1922 (deren Bedeutung und historische Hintergründe). – Philadelphia, 1966. – Band. I. – P. 160-161 (Urbas: Ueber den Bund z. B. d. U., ueber die Wichtigkeit der Lösung der Agrarfrage in der russ. Ukraine und ueber die propagandistische Aufrufe des genannten Bundes).

¹⁷ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 195.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Сосновський М. Союз визволення України і політична діяльність Дмитра Донцова в Австрії, Німеччині та Швейцарії // Дмитро Донцов. Політичний портрет: з історії розвитку ідеології українського націоналізму. – Нью-Йорк; Торонто, 1974. – С. 131.

²⁰ Роздольський Р. До історії “Союзу визволення України” // Український самостійник. – Мюнхен, 1969. – Ч. 1(137). – С. 37.

²¹ ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 3.

²² ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 11.

²³ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 204-205.

²⁴ Німчук І. Українська політична еміграція у Відні в часі світової війни. Придніпрянська еміграція // Визволення. – Відень; Прага, 1923. – Ч. 2. – С. 25; Див. також: ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 31-32.

²⁵ ЦДІАЛ України. – Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 2зв.

²⁶ ЦДІАЛ України. – Ф. 360. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 1.

²⁷ National Archives of Canada (Національний архів Канади), MG30 C167 – The Andry Zhuk Collection (Особовий архів А.Жука). – Vol. 15. – File 25.

²⁸ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 205.

²⁹ Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців під час війни 1914 – 1918. – Львів, 1928. – С. 490-491.

³⁰ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 205.

³¹ Патер І. Вказ. праця. – С. 155.

³² ЦДАВО України. – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 34.

³³ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 201.

³⁴ Там само. – С. 214.

³⁵ Патер І. Вказ. праця. – С. 164.

- ³⁶ Скоропис-Йолтуховський О. Мої “злочини”... – С. 214.
- ³⁷ Терлецький О. Українці в Німеччині (1914 – 1918): Історія української громади в Раштаті. – Київ; Ляйпциг, 1919. – Т. 1. – С. 23.
- ³⁸ Die Ukraine und die Krieg. – München, 1915. – S. 23.
- ³⁹ Östeuropaische Zukunft. – Berlin, 1916. – № 1. – S. 14.
- ⁴⁰ Докладніше про це див.: Назарук Ю. Діяльність Олександра Скорописа-Йолтуховського під час Першої світової війни // Український історичний збірник (2002). – Вип. 5. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – С. 199-211; Ї ж. Організаційно-політична діяльність Олександра Скорописа-Йолтуховського серед полонених українців у Німеччині та Австро-Угорщині (1914 – 1917 рр.) // Наукові записки ІПІЕНД. – К., 2004. – Вип. 25.

Ярослав МАЛИК

*Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління Національної академії
державного управління при Президентові України
Львів*

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА КРАТА

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на Американський континент, і особливо в Канаду, наростає, крім економічної, і політична еміграція. Чимало революційних, радикальних діячів, хто зазнавав переслідувань з боку царського уряду чи австрійських властей, також шукали притулку за океаном, де вони ставали організаторами культурно-освітньої та громадсько-політичної діяльності українців. Одним з перших таких діячів став Кирило Геник, який прибув до Канади в 1896 р. Він разом з Іваном Франком, будучи звинувачений у поширенні соціалістичних ідей у Східній Галичині, сидів у в'язниці в Коломиї. К. Геник продовжував пропагувати соціалістичні ідеї і в Канаді, де став ініціатором створення у 1903 р. читальні ім. Т.Г. Шевченка у Вінніпезі, був одним з організаторів першої української газети “Канадійський фармер”.

Одним з політичних і громадських діячів, що виїхав до Канади на початку XX ст., був Павло Крат.

Народився Павло Георгійович Крат у 1882 р. в Гадацькому повіті на Полтавщині. Батько його був ветеринаром, якого часто переводили на службу в інші міста Полтавщини. Так, у 1887 р. він був переведений у Хорол, а в 1892 р. – у Лубни, управителем хліборобської школи, де Павло Крат прожив 10 років. Як згодом згадував Павло, “краса тієї місцевості та люди, з котрими я за той час здивався, багато вплинули на мій духовний розвиток”. Із народних звичаїв, переказів, міфів та легенд Павло взяв найголовніше – потяг до правди. Тож вирішив стати бор-